

*Damiani Benessae poemata*, prir. Vlado Rezar. Split: Književni krug, 2017, 345 str.

*Književni krug* u Splitu renomirano je nakladničko ime, koje je steklo zasluženu reputaciju desetljećima objavljujući znanstveni časopis *Colloquia Marulliana* i tematske monografije posvećene golemom djelu Marka Marulića. Zahvaljujući širokim pogledima uredništva biblioteke *Marulianum* na čelu s glavnim urednikom Bratislavom Lučinom, stvaralaštvo oca hrvatske književnosti promatra se i iz poredbene perspektive, u svjetlu rada njegovih suvremenika, humanista s naše obale. Zato je u sklopu biblioteke *Marulianum* pokrenut novi niz pod naslovom “Kritička izdanja”. Prvijenac je pripao zbirci pjesama Dubrovčanina Damjana Benesse pod uredničkom palicom Vladimira Rezara, izvanrednog profesora na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, čije je znanstveno stvaralaštvo uvelike obilježeno istraživanjem dubrovačke humanističke baštine.

Afirmiravši se radom na ostavštini benediktinca Ludovika Cerve Tuberonona i značajno obogativši interpretaciju kapitalnog djela “Komentari o svojem vremenu” analizom rukopisa iz knjižnice Marciana u Veneciji uz sjajan prijevod popraćen odgovarajućim komentarima (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001), Rezar je rano stekao glas izuzetnog poznavatelja klasične dubrovačke historiografije. Njegovi su rezultati uvelike pridonijeli ne samo našem poznavanju političke povijesti kasnog 15. i ranog 16. stoljeća, nego i razumijevanju duhovne kulture, mentaliteta i osjećaja vjerske snošljivosti onoga vremena. Nakon ovog proznog izazova, Rezar se prihvatio rada na pjesničkoj ostavštini Tuberonovih suvremenika, priredivši prije desetak godina prvo kritičko izdanje Benessina epa *De morte Christi* (Zagreb: *Ex libris*, 2006). Pred nama je sad i izdanje zbirke manjih pjesama ovog dubrovačkog latinista. Time je Rezar dovršio rad na opsežnom djelu Damjana Benesse, jednog od četiri dubrovačka pjesnika uz Karla Pozzu, Iliju Lampridijeva Cervu i Jakova Bonu čiji su stiho- vi, nastali krajem 15. i početkom 16. stoljeća, sačuvani do danas.

Ovo izdanje, za koje akademik Darko Novaković u recenziji ocjenjuje da je priređeno po standardima suvremene neolatinistike, nastalo je na temelju autografa. Obuhvaćeno je gotovo dvije stotine Benessinih pjesama, raznovrsnih sadržajno, tematski i metrički. Podijeljene su u nekoliko različitih cjelina: tri knjige epigrama (*Epigrammatum liber 1-3*, s ukupno 122 epigrama), knjiga ekloga (odnosno bukolika, formalno pastirskih pjesama, *Bucholicon carmen*, s 11 pjesama), dvije knjige lirskih pjesama (*Odorum liber 1-2*, s ukupno 36

pjesama), zbirka satira (*Sermonum liber*, s ukupno 10 pjesama) i skupina pjesama tematski mješovita sadržaja (*Miscellaneorum liber*, s 13 pjesama i završnim epilogom). Ove pjesme dopunjuje prozni epilog, uz tekst djelomice sačuvanog pisma koje je Benessa uputio Bartolinu Tacolletiju iz Cremona, glavnom učitelju u dubrovačkoj javnoj školi od 1519. do 1525, ocjenjujući stvaralaštvo čuvenih rimskih retoričara Krasa, Cicerona i Kvintilijana.

Izdanje prati dvostruki kritički aparat. Čini ga popis vrela kojima se pjesnik služio i tumačenje važnijih osoba, lokaliteta i događaja koji su nadahnuli Benessu u pojedinim pjesmama. Usporedno s tim sastavljen je kritički aparat u užem smislu, s pregledom urednikovih zahvata u tekstu. Rezar je slijedio danas uobičajeni put u priređivanju kritičkih izdanja, minimalno zadirući u izvorni tekst i ograničivši se na ispravljanje interpunkcija, minuskula i majuskula u skladu sa suvremenim pravopisom. Pritom je, međutim, morao svladati cijeli niz ozbiljnih teškoća, vezanih uz mnoge Benessine nedosljednosti kako ortografske prirode, tako i metričke. To je jedan od razloga zašto za pjesnikova života nije dan njegov stih nije bio tiskan, osim tri prigodna epigrama u inkunabuli franjeva konventualca Jurja Dragišića *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, “O prirodi nebeskih duhova koje nazivamo anđelima”.

Budući da se nije ostvarila pjesnikova želja da se barem dio ovdje objavljenih pjesama tiska još u vrijeme njihova nastanka, budimo zahvalni što je autograf tek djelomice oštećen. Iz ruku pjesnikovih nasljednika dospio je prvo u knjižnicu Kolegija Družbe Isusove. Ondje je sredinom 18. stoljeća njegovu vrijednost prepoznao erudit Ivan Marija Matijašević i naslovio ga *Damiani Benessae Paschalis filii patritii Ragusini poemata autographa*, “Pjesme u izvornom rukopisu dubrovačkog vlastelina Damjana Benesse, Paskova sina”, jer početnog lista više nije bilo. Nakon privremenog gašenja Družbe 1773, poput mnogih drugih dragocjenih spisa pohranjen je u knjižnici Samostana Male braće, gdje se čuva do danas, kako doznajemo iz precizno konstruirane povijesti rukopisa koju nam nudi Rezar.

Suvremenom priređivaču posao je donekle olakšala restauracija rukopisa, koja je uspješno provedena 1999, ali se zbog mjestimice izbljedjelih i nečitkih mjesta bilo potrebno osloniti i na prijepis koji je ostavio franjevac Antun Agić, Benessin najstroži kritičar iz ranog 19. stoljeća. Time Agić dobiva dvostruku ulogu u povijesti Benessina pjesništva, kako s pravom upozorava urednik ovog izdanja: samo njegovoj predanosti dugujemo što su popunjene mnoge praznine koje zbog lošeg stanja autografa ne bismo mogli odgonetnuti, ali ujedno okrivljujemo

njegov kritički sud što ovi stihovi izlaze iz tiska tek pola tisućljeća nakon svoga nastanka, unatoč pohvalama koje su im upućivali pojedini literati, književni povjesničari i biografi. Naime, u rukopisnom kodeksu pod signaturom br. 78 našlo se 185 Benessinih pjesama, koje ukupno broje približno 7.700 stihova. Dopunimo li ih s ranije objavljenim epom *De morte Christi*, time nastaje opus s više od 16.000 stihova, što Benessu čini jednim od najplodnijih dubrovačkih latinista uopće i svjedoči o važnosti Rezarova rada.

Tridesetak stranica duga uvodna rasprava (*Damiani Benessae vita et opera*) čita se mjestimice poput uzbudljivog romana, jer je neizostavne podatke o pjesnikovu životu, radu i sudbini dragocjenog rukopisa Rezar znalački oživio umetnutom autobiografskom epizodom iz pera prepisivača, franjevca Agića. Zatekavši se u kontumacu na Malti 1816, kamo je protiv svoje volje dospio bježeći pred epidemijom kuge na Krfu nakon što je ondje održao ciklus korizmenih propovijedi, vrijedni Agić kratko je duge dane dokolice prepisujući Benessine pjesme iz kodeksa koji je ponio sa sobom na put. Djelomice pod dojmom svojih trenutnih nedaća, a djelomice unaprijed odbijajući Benessina slobodnija humanistička shvaćanja i pristup vjeri, Agić je ogorčeno napadao ovog pjesnika kao neznaoša (zamjerajući mu, primjerice, epizodu s izmišljenim snom Poncija Pilata uoči Kristove Muke u epu *De morte Christi*). Osobito se okomio na njegov latinski i grčki, tvrdeći da je “mnoge riječi unaprijed pripremio, isprazne, ali prikladne metru kojim se služio” (*Vita et opera*, str. 15), dok Benessin grčki nisu razumjeli čak ni znalci iz Vatikana, poput Girolama Amatija koji je oko 1819. na Agićevu molbu pregledao djelo.

U polemikama oko Benessina djela sudjelovali su još i pjesnikovi suvremenici. Dok ga je znameniti Ilija Lampridijev Cerva hvalio, čini se da su ga strani učitelji na čelu dubrovačke škole napadali, pa im je sam Benessa jetko uzvratilo u epigramu *In quendam ludi magistrum*, “Protiv jednog učitelja”, u 26. epigramu druge knjige. Rezar je sa svoje strane našao primjerene odgovore na Agićeve napade, ustvrdivši da je humanist Benessa oponašao poglede suvremenika, poput sugrađanina Jakova Bone u epu “O Kristovu životu i djelima”, *De vita et gestis Christi*, ili Talijana Marca Girolama Vide u epu *Christias*, dok je krivicu za teško razumljiv Benessin grčki našao u pjesnikovu lošem rukopisu, koji bez pomoći današnje digitalne obrade nije nimalo lako čitati (to je zorno ilustrirano slikama autografa iz knjižnice Male braće, objavljenima u prilogu).

Najviše objektivnih prigovora Benessa je zaslužio zbog neprimjerenih pjesničkih oblika. Rezar je ustvrdio da se, primjerice, “u zbirci epigrama našlo i

onih pjesama koje se ni u najslobodnijem tumačenju ne bi mogle uvrstiti u epigrame: sedam elegija, jedna ekloga o ribanju nazvana *Alieuticon*, druge manje pjesme i četiri pjesme za različite prigode, u safičkoj i asklepijadskoj strofi, koje bi se prije očekivalo u odama” (*Vita et opera*, str. 24). Istu vrstu prigovora urednik ovog izdanja upućuje našem pjesniku čitajući zbirku nazvanu *Bucholicon carmen*: 10. ekloga, napisana u elegijskom distihu povodom smrti mladog Miha Zamagne (stradalog prije svoje dvadesete godine u nesmotrenoj igri mačem), podsjeća po formi i sadržaju više na elegiju, nego na eklogu. Slična su odstupanja uočena u još nekoliko ekloga. Dodajmo k tome i neprimjerenu dužinu pojedinih tužaljki, formalno uvrštenih u skupinu epigrama, tradicionalno kratke pjesničke vrste s malim brojem stihova. Tako 29. epigram u trećoj knjizi, tužaljka povodom smrti Jakova Bone, ima čak 263 heksametra, dok je 12. epigram u drugoj knjizi, kao posljednje zbogom mladom rimskom govorniku Celsu Melinu, dug 151 heksametar. Slične duljine je i tužaljka nad grobom pjesnika Ilije Lampridijeva Cerve, koju čine 104 elegijska distiha (13. epigram druge knjige).

Međutim, čak i tako ogorčen kritičar poput Agića našao je dobrih elemenata u Benessinu djelu: “poneki lijepo napisan stih” i činjenicu da pjesnik uvelike piše o svojim sugrađanima i tako pronosi slavu rodne grude. Benessin pustolovan život, koji Rezar potanko rekonstruirao, govori o polazištima njegova rada. Niz pjesama ima autobiografske elemente. Primjerice, godine provedene u trgovačkim poslovima i lutanjima od Azije do Britanskog otočja uz dugotrajan boravak u Francuskoj dale su mu nadahnuća za mnoge stihove. U ljubavnom dijalogu Damona i Zane u 25. epigramu prve knjige epigrama (*De amore suo ad Zannam*) Benessa uopće ne krije osjećaje prema Francuskinji Jeanne, s kojom je nekoć proveo lijepe dane u Lyonu (o tome i u 26. i 28. epigramu prve knjige), da bi je u 29. epigramu čak tješio povodom suprugove smrti. S druge strane, u epitafu Miha Pozze (*Epitaphium Michaelis Putei*, 11. epigram druge knjige), koji se utopio 1520. godine kao kapetan broda daleko od zavičaja, preneseno upozorava na stradanje na moru i na opasnost od pirata, nagovijestivši neka vlastita iskustva.

Više tužaljki koje je Benessa napisao u počast preminulim sugrađanima, svojim dobrim prijateljima, također nam govori o njegovoj emotivnosti. Neke od njih spasio je od zaborava, poput prije spomenutog Miha Zamagne čije ime nije još bilo upisano ni u službeni popis dubrovačke vlastele (*Specchio*), zatim vladike Ane Ragnina (*Epitaphium Annae*, 23. i 24. epigram druge knjige, slaveći njezinu ljepotu, ali zasjenjenu žalosnim životom), Miha Marinova Bone, koji je kao mladić 1519. napustio tek započeti studij filozofije da bi u Padovi pristupio Benediktinskom

redu i umro već 1528. godine (7. oda prve knjige) i podrijetlom vjerojatno kotorskog pjesnika Tripuna Andrijina Bonde (1469 - iza 1526), o kojemu piše u 29, 30. i 31. epigramu druge knjige. Sjetio se i grčkog trgovca Konstantina Maurokordata s otoka Hiosa, koji je preminuo u Dubrovniku 1535. i ostavio svoju oporuku u Notarijatu (epitaf “Konstantinu”, 28. epigram treće knjige).

No, Benessino pjesništvo nije tek zavičajno (spomenimo pritom tek crticu o kugi u Dubrovniku 1527. godine u 16. odi prve knjige, u tužaljci povodom smrti Augustina Pozze, brata Benessine supruge Jakomine, koji je tada u svojoj tridesetoj skončao u Engleskoj, i razmjerno kratku 12. odu druge knjige, o podrijetlu grada Dubrovnika), niti prigodničarsko. Benessa je izrazito vezan uz svoje vrijeme i politički angažiran, osjeća se pozvanim nuditi savjete unatoč mišljenju većine. Sa strahom promatra velike radove na tvrđavi Revelin, sluteći veliku opsadu poput Trojanskog rata (41. epigram treće knjige, bez posebnog naslova), a nekih osobnih iskustava iz dugogodišnje karijere provedene u administrativnom aparatu Dubrovačke Republike prisjeća se kroz rad javnih mjernika (20. epigram prve knjige, *De publici calculi mensura*). Ipak, najviše ga privlači vanjska politika: uputio je čitav niz poziva najmoćnijim vladarima zapadne Europe, francuskom kralju, caru Svetog Rimskog Carstva i habsburškom kralju da sklope međusobni savez protiv Osmanlija. Dok je Benessin epitaf sultanu Selimu I, kojega je “smrt iznenadila dok je cijelom svijetu kanio propisivati zakone” (*Epitaphium Selimi Turcarum imperatoris*, 16. epigram druge knjige), ostao okvirno u domeni slobodnog pjesničkog izražavanja, to se ne može reći o pismima koja je pod pseudonimom Angelo Caraffa slao Francescu Ricciju na dvoru kralja Ferdinanda I. Habsburškog u Beču (također ilustrirano fotografijom izvornika u prilogu). Da su dubrovačke vlasti doznale tko stoji iza ovih prikaza stanja u Srbiji i Bosni nakon osmanskog osvajanja, nesumnjivo bi Benessi prijetile vrlo stroge kazne, kako ističe Rezar. Međutim, skloni smo povjerovati da su odgovorni ljudi u Republici, zahvaljujući velikom diplomatskom iskustvu i raspoloživim resursima, zaista znali za ovaj Benessin potajni politički rad i prešutno ga dopuštali, ocijenivši da nije prešao granicu na kojoj bi kompromitirao državu pred stranim silnicima.

Borbu protiv Osmanlija Benessa je motivirao i vjerskim razlozima: gorljiv pobornik Rimske crkve, vidio je protestantizam kao “divlju kugu” (*fera pestis*, 124. stih iz osme ekloge), pozivajući cara Karla V. da “popravi štetu nanесenu kršćanskoj vjeri” (*de fidei damnis reparandis*, 13. oda druge knjige), a istim povodom obraćao se i papi Pavlu III. (16. oda druge knjige). Iskreno pobožan, ostavio je nekoliko oda u slavu Blažene Djevice Marije (od 9. do 15. ode prve knjige), ali nesklon je kontemplaciji i teži konkretnom djelovanju čak i kad je zanesen

prirodnim ljepotama otoka Šipana i Lopuda na kojem je služio kao knez Republike (8. oda prve knjige), ili kad se obraća sinu Pasku u 10. satiri, nudeći nejasnu filozofsku raspravu o tajnama Neba, zemlje i ljudskog života.

Kako primjećuje Rezar, Benessu su toliko zaokupile političke teme da je neke pjesme napisao ne zbog pjesničkog nadahnuća, nego želeći svoje političke ideje zaodjenute u pjesničko ruho što lakše prenijeti do dvorova rimskog pape, francuskog kralja i njemačkog cara (*Vita et opera*, str. 32). Pjesnikovoj nakani može se prigovoriti jer čak i satira, kao vrsta osobito pogodna za političke poruke i kritike društva, ima svoje pjesničke zakonitosti koje Benessa nije uvijek poštovao. Ma koliko da je pritom isticao Horacija kao uzor (što se vidi i po naslovu zbirke od deset satira, *Sermones*), ostaje činjenica da samo prve dvije pjesme imaju sličnosti s klasičnom rimskom satirou, gdje naš pjesnik kritički progovara o lošem vođenju države i ismijava razne ljudske mane. U svima ostalima (osim zadnje, u kojoj se obraća sinu i daje mu životne savjete) Benessa slijedi uvijek istu misao, žaleći zbog propadanja kršćanstva općenito i obraćajući se kršćanskim svjetovnim i crkvenim prvacima koji međusobno ratuju, potičući ih da se udruže protiv Osmanlija.

U epilogu je naglasio svoju glavnu misao: volja da se obnovi vjera i oslobodi slava Kristova, *voluntas mea reparandae fidei et asserendi Christi gloriae* (str. 320). Time se izrazita politička obojenost njegovih stihova nameće kao mogući razlog zašto vlasti Dubrovačke Republike nisu bile sklone tiskanju Benessinih pjesama, nakon što su mu možda i prešutno dopustile sastavljanje i slanje povjerljivih pisama habsburškom agentu Francescu Ricciju. U tom svjetlu Benessino je stihotvorstvo vrlo bogato i jasno svjedočanstvo svoga vremena, važno i s aspekta opće povijesti Dubrovnika i Dubrovačke Republike, pa čestitamo uredniku što nam ga je tako uspješno približio. Opremljeno kazalom imena i korisnim dodatnim bilješkama koje je ostavio fra Antun Agić, ovom lijepom izdanju možemo prići kao dragocjenom spomeniku dubrovačkog humanizma, čija će interpretacija još uvijek izazivati različite odjeke.

U naše doba izrazite anglizacije, Rezarovo cjelovito izlaganje na latinskom jeziku (i u uvodnoj raspravi, i u kratkim komentarima uz tekst) neki mogu vidjeti kao anakronizam ili akademski ekskluzivizam. Čitajmo ga radije kao izazov nametnutom okviru i borbu za drukčiji pristup i slobodnije, kritičko mišljenje. Tako su ga prepoznali i autoriteti, pa je priređivač ovog izdanja zasluženo nagrađen godišnjom nagradom HAZU za područje filoloških znanosti za 2018. godinu.